

Klimato kaita ir žmogaus teisės: pirmosios bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme

Airė Keturakienė

<https://orcid.org/0000-0002-5981-4936>
Vytauto Didžiojo universiteto
Teisės fakulteto mokslo darbuotoja
Jonavos g. 66, LT-44138 Kaunas, Lietuva
Tel.: (+370 3) 775 1044
El. paštas: aire.keturakiene@vdu.lt

Donatas Murauskas

<https://orcid.org/0000-0003-2092-2873>
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros asistentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6175
El. paštas: donatas.murauskas@tf.vu.lt

Straipsnyje pristatomi Europos Žmogaus Teisių Teisme pateikti skundai, kuriuose pareiškėjai kelia valstybių atsakomybės už klimato kaitos padarinius klausimus. Kartu aptariami vyraujantys skirtingi nacionalinių teismų požiūriai su klimato kaitos poveikiu žmogaus teisėms susijusiose bylose, pristatant atitinkamai Nyderlandų, Norvegijos ir Vokietijos teismų sprendimus. Šiame kontekste analizuojama, kaip Europos Žmogaus Teisių Teismas galėtų spręsti klimato kaitos teisinumo skundus, atsižvelgiant į nacionalinių teismų skirtingus požiūrius, EŽTT praktikoje vystomus skundų priimtimumo ir materialių teisių pažeidimo kriterijus.

Pagrindiniai žodžiai: klimato kaita, klimato kaitos teisingumo bylos, Europos Žmogaus Teisių Teismas, žmogaus teisės, teisinės gynybos priemonės.

Climate Change and Human Rights: the First Cases Before the European Court of Human Rights

We analyse applications presented to the European Court of Human Rights raising the issue of insufficient actions of States to fight climate change. First, we discuss the relevant national cases that expose three different approaches towards climate change justice cases, i.e. the cases from the Netherlands, Norway, and Germany. Second, considering the European Court of Human Rights criteria on inadmissibility and substance, we assess major issues related to the presented applications and their success.

Keywords: climate change, climate change justice, European Court of Human Rights, human rights, remedies.

Received: 16/11/2022. Accepted: 01/03/2023

Copyright © 2023 Airė Keturakienė, Donatas Murauskas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Ar valstybei gali būti taikoma tarptautinė atsakomybė už (potencialų) pažeidimą, kylantį (kilsiantį) dėl globalaus reiškinio? Intriguojantis klausimas konvencinės tarptautinės teisės sampratos fone, bet būtent tokia yra dalies klimato kaitos teisingumo¹ siekiančių pareiškėjų (tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teismuose ar kvaziteisminėse institucijose) vizija.

Ilgą laiką politika klimato kaitos srityje buvo matoma vien kaip diskusija apie reguliacinius valstybių išpareigojimus. Dabar ši diskusija persikėlė į teismines institucijas – ne tik į nacionalinius, bet ir į supranacionalinius teismus. Šią tendenciją, be kita ko, paskatino du svarbūs tarptautinės teisės pokyčiai. Pirma, tarptautinėje teisėje ilgainiui šalia pagrindinių subjektų – valstybių – atsirado papildomas subjektas asmuo, o pati teisė vis labiau tampa nukreiptą į žmogų (angl. *human-centric*) (Gamble *et al.*, 2005, p. 62). Tai, be kitko, buvo akstinas kelti valstybių tarptautinės atsakomybės klausimą, argumentuojant tuo, jog tarša turi poveikį asmenų subjektinėms teisėms. Antra, 2015 m. reikšminga tarptautinės bendruomenės dalis priėmė Paryžiaus susitarimą: 175 valstybių pasirašytą sisteminį dokumentą, kuriuo valstybės išpareigoja, be kita ko, užtikrinti, kad vidutinės pasaulio temperatūros didėjimas būtų gerokai mažesnis nei 2 °C, palyginti su ikipramoninio laikotarpio lygiu, taip pat dėti pastangas, kad temperatūros didėjimas neviršytų 1,5 °C, palyginti su ikipramoninio laikotarpio lygiu.

Nacionalinės aukščiausios teisminės institucijos jau pateikia pirmąsias įžvalgas dėl Paryžiaus susitarimo, konstitucijų ir tarptautinių susitarimų žmogaus teisių apsaugos srityje, įskaitant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija, EŽTK), nuostatų aiškinimo bylose, susijusiose su klimato kaitos poveikiu žmogaus teisėms. Nepalankūs pareiškėjams nacionalinių teismų sprendimai šioje srityje nulėmė, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) pradeda nagrinėti iki šiol nematytas bylas – individualių teisių pažeidimais pagrįstus skundus, kuriais prašoma įvertinti EŽTK valstybių narių veiksmų, stabdant klimato kaitą, pakankamumą. Šiuo metu EŽTT nagrinėja pirmuosius 10 skundų, kuriuose asmenys kelia EŽTK įtvirtintų teisių pažeidimo klausimą, argumentuodami nepakankamu atitinkamų valstybių aktyvumu, siekiant kovoti su pavojingais klimato kaitos padariniais.

Straipsnio *tikslas* – išanalizuoti teisinės problemas, kilsiančias Europos Žmogaus Teisių Teismui nagrinėjant skundus, kuriuose keliami nepakankamų valstybių veiksmų, kovojant su klimato kaita, klausimai, ir pateikti šių skundų priimtimumo ir nagrinėjimo EŽTT perspektyvas. Straipsnyje sprendžiami *uždaviniai*: 1) įvertinti probleminius aspektus, kilsiančius Europos Žmogaus Teisių Teismui nagrinėjant skundus, kuriuose keliami nepakankamų valstybių veiksmų, kovojant su klimato kaita, klausimai; 2) atskleisti skundų klimato kaitos teisingumo bylose priimtimumo ir nagrinėjimo iš esmės Europos Žmogaus Teisių Teisme perspektyvas.

Tyrimo *objektas* yra EŽTT pateikti skundai, kuriuose keliami nepakankamų valstybių veiksmų, kovojant su grėsminga klimato kaita, argumentai. Tyrime susitelkiama į tris probleminius aspektus, su kuriais susidurs EŽTT, nagrinėdamas bylas, susijusias su klimato kaitos poveikiu žmogaus teisėms: i) skundų priimtimumą, atsižvelgiant į *aukos statusą*; ii) skundų priimtimumą *vidaus teisinės gynybos priemonių išnaudojimo* kontekste, iii) iššūkius, susijusius su EŽTK įtvirtintų teisių taikymu materialiuoju aspektu². Atliekant analizę, atsižvelgiama į nacionalinių aukščiausių teisminių institucijų

¹ Klimato kaitos teisingumo (angl. *climate justice*) bylomis mūsų straipsnyje yra bylos, inicijuojamos asmenų, teigiančių esant netinkamą dėl klimato kaitos susijusių padarinių atsakomybės paskirstymą tarp valstybių ir gamintojų. Klimato kaitos teisingumo bylos yra aplinkosauginio teisingumo (angl. *environmental justice*) bylų dalis.

² Pažymėtina, kad EŽTT susidurs ir su kitais teisiniais iššūkiiais, tačiau dėl šio straipsnio apimties jie nėra analizuojami. Kitos galimos teisinės problemos klimato kaitos teisingumo bylose gali būti susijusios su, be kitko, nevyria-

sprendimuose, kuriuose išnagrinėti žmogaus (konstitucinių) teisių pažeidimo dėl nepakankamų valstybės veiksmų kovojant su klimato kaita klausimai, pateiktą aiškinimą; taip pat iki šiol suformuluotą EŽTT praktiką skundų priimtinumui ir nagrinėjimo iš esmės klausimais, kuri, autorių nuomone, gali būti aktuali sprendžiant minėtus tris probleminius aspektus.

Po kovos su klimato kaita aktyvistams nepalankaus Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) sprendimo *People's Climate Case* byloje³ EŽTT kyla spaudimas būti tuo teismu, kuris imtųsi iniciatyvos ir nubrėžtų individualių teisių pažeidimais paremtų su klimato kaita susijusių bylų nagrinėjimo ribas ir gaires nacionalinėms institucijoms. Europoje EŽTT išlieka centrine privaloma sprendimą žmogaus teisių gynybos klausimais galinti priimti institucija. Šiame straipsnyje siekiame ne tik apibendrinti šiuo metu pateiktą EŽTT skundų dėl grėsmingo klimato kaitos poveikio žmogaus teisėms turinį ir perspektyvas priimtinumui ir pagrįstumo aspektais, bet ir sudaryti prielaidas svarstyti dėl tokių skundų potencialo Lietuvos teisinio reguliavimo ir teisminės gynybos priemonių kontekste.

Klimato kaitos teisingumo klausimai, įskaitant nacionalinių ir supranacionalinių teismų bei kvazi-teisminių institucijų požiūrį į juos, vis intensyviau nagrinėjami teisėtyroje. Paminėti naujai tyrimai šioje srityje, kaip antai: nacionalinių teismų teisinį požiūrį į klimato kaitos poveikį žmogaus teisėms, be kita ko, lyginamuoju aspektu analizavo T. K. Niska (Niska, 2020), K. Yoshida ir J. Setzer (Yoshida, Setzer, 2020), C. P. Carlarne (Carlarne, 2021), G. Dwyer (Dwyer, 2021), Ch. Voigt (Voigt, 2021), M. Jonker-Argueta (Jonker-Argueta, 2022), L. J. Kotzé (Kotzé, 2022); EŽTK potencialą, EŽTT vaidmenį ir jam kilsiančius iššūkius nagrinėjant su klimato kaitos poveikiu susijusias bylas vertino M. Feria-Tinta (Feria-Tinta, 2021), H. Keller ir C. Heri (Keller, Heri, 2022; Heri, 2022), Ch. Voigt (Voigt, 2022a); jau priimtus tarptautinių kvaziteisminių institucijų sprendimus klimato kaitos teisingumo bylose analizavo Y. Suedi (Suedi, 2023), Ch. Voigt (Voigt, 2022b), M. Feria-Tinta (Feria-Tinta, 2022). Žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos ryšį savo tyrimuose analizavo ir lietuvių autoriai, pavyzdžiui, I. Žvaigždiniene, I. Danėlienė (Žvaigždiniene, 2011; Danėlienė, Žvaigždiniene, 2016). Vis dėlto šių tyrimų objektu EŽTT nagrinėjamos naujos bylos klimato kaitos kontekste nebuvo, jų moksliniai darbai publikuoti iki tokio pobūdžio bylų inicijavimo.

Straipsnio autoriai savo tyrimu siekia papildyti mokslines EŽTK taikymo potencialo, EŽTT vaidmens ir jam kilsiančių iššūkių nagrinėjant su klimato kaitos poveikiu susijusias bylas išvalgas. Mūsų tyrimas originalus tuo, kad jame pristatoma sisteminė visų esamų EŽTT pateiktų skundų analizė, pateikiama svarstymų dėl potencialių sunkumų EŽTT išnagrinėti esamus skundus visa apimtimi, atsižvelgiant į subsidiarų EŽTT vaidmenį. Autorių pozicija, skirtingai nei iki tol šioje srityje publikuotų mokslinių darbų (Keller, Heri, 2022; Heri, 2022; Voigt, 2022a), nesiremia prielaida, jog EŽTT privalo klimato kaitos teisingumo bylas išnagrinėti iš esmės ir užtikrinti tokio EŽTT sprendimo priėmimą, kuriame minėtos bylos būtų išnagrinėtos iš esmės. Atvirkščiai, autoriai, akcentuodami subsidiarumo principo reikšmę, kvestionuoja minėtą, pastaruoju metu moksliniuose tyrimuose aptinkamą prielaidą. Be to, EŽTT skundų klimato kaitos teisingumo klausimais analizės yra ribotos, o nuolat papildomas pateiktų skundų sąrašas plečia ir tokios analizės ribas. Šis straipsnis yra vienas pirmųjų po daug pirminių diskusijų sukėlusios Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto (toliau – JT ŽTK, Komite-

sybinių organizacijų teise pateikti peticiją EŽTT; atsakomybės už dėl klimato kaitos kilusių (kilsiančių) žalą priskyrimo valstybėms, priežastinio ryšio klausimai; jurisdikcijos klausimai; tarptautinių susitarimų klimato srityje reikšmė aiškinant Konvencijos nuostatas ir kt.

³ Sprendimu (*Armando Carvalho ir kiti prieš Europos Parlamentą ir Tarybą*, ESTT, [2021-03-25], ECLI:EU:C:2021:252) ESTT pripažino klimato kaitos poveikių besiskundžiančių asmenų skundą nepriimtina dėl jo neatitikties *locus standi* kriterijams – teismas konstatavo, kad pareiškėjai nebuvo individualiai paveikti ginčijamų teisės aktų, nes ne jie šių teisės aktų adresatai.

tas) Toreso sąsiaurio gyventojų byloje prieš Australiją išvados (*Daniel Billy ir kiti prieš Australiją*, 2022), kurioje Komitetas nustatė dviejų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – Paktas) straipsnių pažeidimą.

Straipsnyje publikuojamoje tyrimo dalyje atrinkome ir analizavome doktrininis šaltinius, kuriuose tyrėjai svarsto klimato kaitos bylų perspektyvas EŽTT, taip pat analizavome atrinktus empirinius duomenis – atlikome konkrečių bylų analizę. Pasinaudodami Columbia universiteto (JAV) Sabin klimato kaitos teisės centro (*the Sabin Center for Climate Change Law*) U.S. *Climate Change Litigation* duomenų baze⁴, išskyrėme 2022 m. rugsėjo 1 d. paskelbtų kreipimūsi į EŽTT turinį. Analizavome šių skundų detales tiek, kiek pateikta aptariamoje duomenų bazėje, o tuo atveju, jei pareiškėjai pateikia daugiau informacijos – analizavome ir papildomai pateikiamą informaciją (pvz., pačiame skunde pateikiamus argumentus). Paskui apibendrinome skunduose pateiktus argumentus ir, atsižvelgdami į EŽTT praktiką, pateikėme tokio pobūdžio bylų perspektyvų ir kylančių rizikų vertinimą.

1. Klimato kaita ir žmogaus teisės: nacionalinių teismų perspektyva

Vidinių teisinės gynybos priemonių panaudojimas – EŽTK 35 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas reikalavimas kiekvienam EŽTT teikiamam skundai. Nors nacionalinės teisės atsakas į klimato kaitos teisingumo skundus yra mūsų antrojo straipsnio objektas, pateikiame kelias EŽTT pateiktų ir šiame straipsnyje aptariamų skundų analizei svarbias išvalgas apie jau įvykusius nacionalinius teismų procesus. Pažymėtina, kad būtent nacionaliniuose teismuose jau pateikiamos pirmosios galimo EŽTK nuostatų aiškinimo ir taikymo su klimato kaitos padariniais susijusiose bylose išvalgos.

Pirmieji paskelbti teismų sprendimai su klimato kaita susijusiose bylose ir juose formuojama praktika rodo, kad nacionaliniai teismai susiduria su tapataus pobūdžio klausimais, kuriuos tikėtina turės vertinti ir EŽTT, įskaitant poreikį įvertinti klimato kaitą kaip globalų reiškinį ir konkrečios valstybės atsakomybę kovojant su klimato kaita; (būsimus) klimato kaitos padarinius konkrečioms pareiškėjams; mokslo klimato srityje reikšmę teisiniuose ginčiuose; galiausiai poreikį įvertinti teismų vaidmenį sprendžiant klimato kaitos klausimus valdžių padalijimo principo kontekste. Nacionaliniams teismams pareiškėjų reikalavimus pripažinus nepagrįstais, šie ginčai persikelia į viršnacionalinį teismą – EŽTT (žr., pavyzdžiui, Šveicarijos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 20 d. sprendimą byloje Nr. A2992/2017, Norvegijos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 22 d. sprendimą byloje Nr. 20-051052SIV-HRET).

Šiame kontekste pristatome tris ypač reikšmingus nacionalinių teismų sprendimus, kurie atspindi esamas teisinio požiūrio kryptis su klimato kaita susijusiose teisiniuose ginčiuose, t. y. (i) *proaktyvią (novatorišką)*, (ii) *tradicinę (konservatyvią)* ar (iii) *subalansuotą, adaptuojančią tradicinį požiūrį prie naujos realybės*.

Proaktyviai (novatoriškai) krypties reikėtų priskirti Nyderlandų Aukščiausiąjį Teismą (toliau – Nyderlandų AT), kuris 2019 m. gruodžio 20 d. priėmė sprendimą byloje *Urgenda prieš Nyderlandų valstybę*. Šiuo sprendimu Nyderlandų AT pripažino pagrįstais žemesnių instancijų teismų sprendimus, įpareigojančius Vyriausybę iki 2020 metų pabaigos mažiausiai 25 proc. sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją (palyginti su 1990 m.). Sprendime Nyderlandų AT konstatavo, kad valstybė pažeidė jai tenkančią rūpestingumo pareigą (angl. *duty of care*), nes šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją siekė sumažinti nepakankamai. Nyderlandų teismai valstybės pareigą sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją, be kita ko, kildino iš teisių į gyvybę, privatų bei šeimos gyvenimą, įtvirtintų EŽTK 2 ir 8 straipsniuose.

⁴ Duomenų bazės duomenys pateikiami svetainėje <http://climatecasechart.com/about/>.

Nyderlandų AT, be kitko, atsižvelgdamas į EŽTT praktiką dėl EŽTK 2 ir 8 straipsnių aiškinimo, konstatavo, jog pagal minėtus EŽTK straipsnius valstybė privalo imtis priemonių kovoti su grėsmėmis dėl pavojingos klimato kaitos. Pasak Nyderlandų AT, pavojingos klimato kaitos grėsmė yra „realus ir tiesioginis pavojus“, kaip jis suprantamas EŽTT praktikoje. Nyderlandų AT vertinimu, jis apima pavojų, kad Nyderlandų gyventojų gyvybei ir gerovei gali būti rimtai pakenkta, taip pat pavojų, kad ženkliai pakils jūros lygis ir dalis Nyderlandų teritorijos taps negyvenama. Remdamasis atsargumo principu, Nyderlandų AT akcentavo, jog faktas, kad šis pavojus galimas tik po kelių dešimtmečių ir kad jis paveiks didžiąją dalį gyventojų, nereiškia, jog nėra taikytini EŽTK 2 ir 8 straipsniai. Vien dėl pakankamai tikros galimybės, kad pavojus realizuosis, turi būti imtasi tinkamų priemonių.

Kaip pažymėta Nyderlandų AT sprendime, apibrėžiant pagal EŽTK 2 ir 8 straipsnius valstybei tenkančių pozityvių pareigų turinį, reikia atsižvelgti į visuotinai pripažintas mokslo žinias ir tarptautinius standartus, įskaitant Tarpyvyriausybines klimato kaitos komisijos (toliau – IPCC) ataskaitas. Atkreiptinas dėmesys, kad nors Nyderlandų AT palankus ieškovams sprendimas iš esmės buvo paremtas plačiu EŽTK aiškinimu ir minėtuose jos straipsniuose įtvirtintų teisių pažeidimo konstatavimu, Nyderlandų AT nesikreipė į EŽTT dėl konsultacinės išvados, argumentuodamas teisinio vertinimo nagrinėjamoje byloje aiškumu.

Tradicinei (konservatyviai) kryptčiai atstovauja Norvegijos Aukščiausiojo Teismo (toliau – Norvegijos AT) 2020 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje „*Žmonės prieš Arkties naftą*“. Šioje byloje ieškovės (nevyriausybines organizacijos) prašė panaikinti Norvegijos Vyriausybės išduotas naftos žvalgyimo Norvegijos kontinentiniame šelfe licencijas. Ieškovių teigimu, išduodama šias licencijas Vyriausybė pažeidė Norvegijos Konstitucijos 112 straipsnyje įtvirtintą teisę į aplinką⁵, taip pat šios konstitucijos 93 ir 102 straipsniuose bei EŽTK 2 ir 8 straipsniuose įtvirtintas teises į gyvybę, privatų ir šeimos gyvenimą. Ieškovės laikėsi pozicijos, kad Norvegijos šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos jau yra per didelės ir atitinkamai turi būti mažinamos. Priešingu atveju nėra įmanoma pasiekti Paryžiaus susitarimo tikslų.

Esant tokiai situacijai, ieškovių vertinimu, naftos žvalgyimo naujose teritorijose licencijos apskritai neturi būti išduodamos. Norvegijos AT, kaip ir žemesnės instancijos teismai, ieškovių reikalavimą pripažino nepagrįstu. Priimdamas sprendimą Norvegijos AT, be kita ko, aiškino įstatymų leidėjo diskreciją priimant su aplinka (įskaitant klimatą) susijusius sprendimus ir teismų ribotus įgaliojimus vertinti šiuos sprendimus, taip pat sprendė, ar buvo pažeistos Konstitucijoje ir EŽTK įtvirtintos teisės.

Norvegijos AT, be kitko, konstatavo, kad sprendimas dėl licencijos žvalgyti naftos telkinius neprieštaruoja EŽTK, nes netenkina EŽTT praktikoje išvystytų realaus ir tiesioginio pavojaus reikalavimų EŽTK 2 ir 8 straipsnių kontekste. Norvegijos AT taip pat atmetė galimybę remtis Paryžiaus susitarimu aiškinant EŽTK 2 ir 8 straipsnyje įtvirtintų teisių turinį, nes, pasak teismo, EŽTK apskritai nėra atskirų nuostatų dėl aplinkos apsaugos. Taigi, Norvegijos AT EŽTK aiškinimą pakreipė visiškai priešinga linkme nei anksčiau sprendimą priėmęs Nyderlandų AT.

Subalansuotai kryptčiai atstovauja Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas (toliau – ir VFKT), 2021 m. kovo 24 d. priėmęs sprendimą byloje *Neubauer ir kt. prieš Vokietiją*. Sprendime VFKT konstatavo, kad Vokietijos federacinio klimato apsaugos įstatymo (toliau – VFKAĮ) nuostatos, įtvirtinančios nacionalinius tikslus klimato srityje ir metines šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų normas iki 2030 m., pažeidžia pagrindines žmogaus teises, nes nėra pakankamai konkretizuotas minėtų emisijų sumažinimas nuo 2031 metų. VFKT įpareigojo įstatymų leidėją iki 2022 m. gruodžio 31 d. nustatyti

⁵ Norvegijos Konstitucijos 112 straipsnyje įtvirtinta: „1. Kiekvienas žmogus turi teisę į sveikatai palankią aplinką ir į gamtinę aplinką, kurios produktyvumas ir įvairovė yra išsaugoti. Gamtos išteklių turi būti valdomi remiantis visapusišku ir ilgalaikiu požiūriu, kuris užtikrins šią teisę ir ateities kartoms. <...> 3. Valdžios institucijos privalo imtis šiuos principus įgyvendinančių priemonių.“

teisinį reguliavimą, kuriame būtų detalizuota, kaip bus tikslinami šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų mažinimo tikslai laikotarpiams po 2030 metų.

Argumentuodamas savo sprendimą, VFKT, be kita ko, pažymėjo, kad iš Vokietijos Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių kylanti valstybės pareiga apsaugoti gyvybę ir sveikatą apima pareigą apsaugoti šias vertybes nuo klimato kaitos keliamų grėsmių. Be to, negalima teigti, jog ši konstitucinė pareiga tampa reikšminga tik įvykus pažeidimui. Ji taip pat orientuota į ateitį. Taigi iš minėtos konstitucinės pareigos gali kilti objektyvi pareiga apsaugoti ateities kartas. Šiais aspektais valstybė turi imtis dvejopo pobūdžio priemonių: pirma, bendradarbiaudama tarptautiniu lygmeniu valstybė privalo imtis priemonių, skirtų sustabdyti žmogaus veiklos nulemtą visuotinį atšilimą ir apriboti kylančią klimato kaitą; antra, valstybė turi imtis papildomų priemonių, skirtų sušvelninti klimato kaitos padarinius. Šioje byloje, atsižvelgdamas į valstybės turimą veikimo laisvę įgyvendinant minėtas konstitucines pareigas, VFKT nenustatė jų pažeidimo.

Argumentuodamas VFKT akcentavo, kad klausimą, ar buvo imtasi pakankamų priemonių įgyvendinant iš pagrindinių teisių kylančias pozityvias pareigas, Konstitucinis Teismas gali peržiūrėti ribota apimtimi. Skirtingai nuo negatyvių konstitucinių pareigų, pozityvios pareigos iš esmės yra neapibrėžtos. Būtent įstatymų leidėjas turi nuspręsti, kaip turi būti kovojama su kylančiais pavojais, nustatyti apsaugos nuo jų strategijas ir jas įgyvendinti priimdamas atitinkamą teisinį reguliavimą. Kad ir kaip būtų, tai nereiškia, kad VFKT negali peržiūrėti priemonių, kurių ėmėsi valstybė, veiksmingumo. VFKT gali konstatuoti pozityvių konstitucinių pareigų pažeidimą, jei apskritai nebuvo imtasi jokių priemonių arba jei priimtoms priemonėms yra akivaizdžiai netinkamos ar visiškai nepakankamos siekiant konkretaus tikslo. Kaip minėta, nagrinėjamu atveju tokių pažeidimų nenustatyta⁶.

Vis dėlto VFKT konstatavo, kad ginčijamos nuostatos pažeidžia pareiškėjų konstitucines laisves tuo aspektu, kad VFKAĮ leidžiamas emisijų dydis, nustatytas dabartiniam laikotarpiui, lemia, jog didžioji emisijų mažinimo našta bus perkelta vėlesniam laikotarpiui, t. y. po 2030 metų. Kitaip tariant, ginčijamos nuostatos yra antikonstitucinės tuo aspektu, kad sukelia neproporcingą grėsmę, jog pagrindinės laisvės bus pažeistos ateityje. Konstitucija reikalauja, kad pagrindinės laisvės būtų užtikrintos laikui bėgant, o su šiomis laisvėmis susijusios galimybės būtų paskirstytos proporcingai tarp kartų. Būdamos įvairialaikėmis laisvių garantijomis, pagrindinės teisės reiškia, kad šiltnamio efektą sukeliančių dujų mažinimo našta neturi vienašališkai būti užkrauta ateičiai. Šiuo aspektu trūksta teisinio reguliavimo, detalizuojančio minimalius emisijų mažinimo reikalavimus po 2030 m., kurie leistų laiku orientotis ir suteiktų paskatas būtinam klimatui draugiškų technologijų ir praktikų vystymui.

Taigi, VFKT pripažino grėsmingos klimato kaitos poveikį konstitucinėms teisėms ir būtent iš šių subjektyvių teisių kylančią konstitucinę valstybės pareigą imtis priemonių užkirsti kelią šioms grėsmėms, atsakant į jas.

Iš trijų aptartų krypčių, būtent antroji – *tradicinė (konservatyvi)* – nulems ne vieno skundo pateiktą viršnacionaliniams žmogaus teisių tribunolams. Tad ne veltui po aptarto Norvegijos AT sprendimo pareiškėjai pateikė skundą, kuris šiuo metu nagrinėjamas EŽTT⁷. Tačiau teisminis dialogas tarp EŽTT ir nacionalinių teismų ne tik nulems tolesnes nacionalinių teismų kryptis, bet ir įkvėps patį EŽTT vienaip ar kitaip spręsti konservatyviai nacionaliniu lygmeniu išnagrinėtas situacijas. Tad pažvelkime į EŽTT pateiktų skundų specifiką ir pasvarstykime, kaip EŽTT gali spręsti aptariamą situaciją.

⁶ Šiuo aspektu VFKT akcentavo, kad įstatymų leidėjas įtvirtino klimato neutralumo tikslą; šio tikslo siekimą susiejo su konkrečiais šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų mažinimo dydžiais konkrečioms laikotarpiams. Be to, VFKT įvertino, jog rėmimasis Paryžiaus susitarime numatytu tikslu nepažeidė Vokietijos Konstitucijos.

⁷ Konkrečiai, *Greenpeace Nordic ir kiti prieš Norvegiją* skundas (bylos Nr. 34068/21).

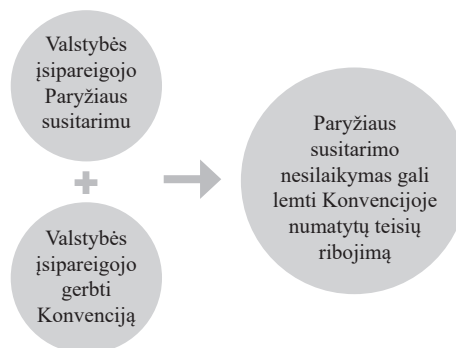
2. EŽTT ir klimato kaita – atitiktis EŽTK kriterijams

Šio straipsnio pateikimo publikuoti metu EŽTT dar nebuvo išnagrinėjęs nė vieno su klimato kaitos teisingumu susijusio skundo. Tokių skundų nagrinėjimas kelia įdomių EŽTK aiškinimo ir taikymo klausimų, apimančių tiek skundų priimtinumą, tiek materialius EŽTT praktikoje išvystytus EŽTK taikymo kriterijus. *U.S. Climate Change Litigation* duomenų bazės duomenimis, 2022 m. rugsėjo 1 d. EŽTT buvo pateikta 10 skundų, kurių ašis yra nepakankamos valstybių pastangos kovojant su klimato kaita. Toliau trumpai pristatome kiekvieną iš skundų, akcentuodami tam tikrus skundo ypatumus.

1. *Plan B. Earth ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*. Nevyriausybė organizacija ir fiziniai asmenys pateikė skundą, remdamiesi EŽTK 2, 8 ir 14 straipsniais. Jo esmė yra klausimas, ar Jungtinės Karalystės vyriausybė, nesiimdama pakankamų veiksmingų priemonių, kad išspręstų žmogaus sukeltos klimato kaitos padarinius, nepažeidė nurodytų EŽTK straipsnių.
2. *Humane Being prieš Jungtinę Karalystę*. Pareiškėja skunde teigia, kad Jungtinė Karalystė pažeidė EŽTK 2, 3 ir 8 straipsnius, nesiimdama pakankamų veiksmų valdyti su klimato kaita susijusias rizikas, ateities pandemijas ir pramoninės žemdirbystės (angl. *factory farming*) nulemtą organizmų atsparumą antibiotikams. Pareiškėjos teigimu, tai pirmoji EŽTT byla, kurioje vertinama pramoninės žemdirbystės daroma žala⁸.
3. *Soubestie ir kiti prieš Austriją ir 11 kitų valstybių*. Šiame skunde jauni Europos piliečiai teigia, kad jų EŽTK 2, 3, 8 ir 14 straipsniuose įtvirtintos teisės buvo pažeistos dėl jiems kylančių padarinių, susijusių su klimato kaita. Skundu byla inicijuojama prieš 12 valstybių, kurios ratifikavo 1994 m. Energijos chartiją. Pasak pareiškėjų, ši chartija apsaugo investuotojus, apribodama valstybių veiksmus įgyvendinti Paryžiaus susitarimo 2 straipsnyje įtvirtintus tikslus.
4. *De Conto prieš Italiją ir 32 kitas valstybes*. Pareiškėja yra 20 metų moteris, gyvenanti Italijoje, Dolomitų kalnuose. Pasak pareiškėjos, globalus atšilimas jau padarė įtaką jos gyvenamajai vietai, 2018 m. ten įvykus didelei audrai. Miškų gaisrai ir karščio bangos taip pat turi poveikį pareiškėjos sveikatai. Be to, klimato kaita sukelia poveikį jos psichologinei būklei. Pareiškėja, remdamasi EŽTK 2, 8, 13 ir 14 straipsniais, teigia, jog Paryžiaus susitarimą pasirašiusios valstybės nesiėmė pakankamų veiksmų, siekdamos jį įgyvendinti.
5. *Uricchio prieš Italiją ir 32 kitas valstybes*. Pareiškėja yra 18 metų moteris, gyvenanti Materoje (Italijoje), kur dažnai vyksta potvyniai. Ji teigia, kad patiria alergiją ir psichologinį poveikį dėl globalaus atšilimo. Remdamasi EŽTK 2, 8, 13 ir 14 straipsniais pareiškėja teigia, kad Paryžiaus susitarimą pasirašiusios valstybės nesiima pakankamų veiksmų jį įgyvendinti.
6. *Carême prieš Prancūziją*. Pareiškėjas byloje yra buvęs Prancūzijos miesto Grande-Synthe meras. Šis miestas yra vietovėje, kuri laikoma ypač didelės rizikos dėl galimo klimato kaitos poveikio. Pareiškėjas, kaip meras ir kaip privatus asmuo, kreipėsi į Valstybės tarybą (*Conseil d'état*), prašydamas panaikinti Vyriausybės atsakymą imtis papildomų priemonių, skirtų įgyvendinti Paryžiaus susitarimo tikslą sumažinti emisijas 40 proc. iki 2030 metų. Valstybės taryba priėmė pareiškėjo skundą tik ta apimtimi, kiek jis skundėsi dėl Vyriausybės neveikimo kaip Grande-Synthe savivaldybės atstovas. Taryba atmetė jo skundą ta apimtimi, kiek pareiškėjas skundėsi kaip privatus asmuo, argumentuodama tuo, kad pareiškėjas nepagrindė savo suinteresuotumo. Kitoje dalyje Valstybės taryba pareiškėjo skundą tenkino iš dalies, nurodydama Vyriausybei imtis papildomų priemonių, skirtų įgyvendinti emisijų sumažinimo 40 proc. iki 2030 m. tikslą. Pareiškėjas, remdamasis EŽTK 8 straipsniu skundžiasi, kad Valstybės taryba nepagrįstai atsisakė priimti jo skundo dalį dėl suinteresuotumo nebuvimo. Be to, valdžios institucijų neveikimas pažeidžia EŽTK 8 ir 2 straipsnius.

⁸ Žr. http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2022/20220726_17539_press-release.pdf

- Pareiškėjas taip pat prašo sujungti jo bylą su byla *Duarte Agostinho ir kiti prieš Portugaliją ir 32 kitas valstybes*. Šioje byloje EŽTT kolegija nusprendė perduoti klausimą nagrinėti Didžiajai kolegijai, remdamasi tuo, kad byloje keliami sudėtingi EŽTK aiškinimo klausimai (EŽTK 30 str.).
7. *Greenpeace Nordic ir kiti prieš Norvegiją*. Pareiškėjai – dvi nevyriausybinės organizacijos ir 6 fiziniai asmenys – skundžia Norvegijos vyriausybės sprendimą išduoti naftos žvalgyimo Barenco jūroje licencijas. Jų teigimu, vyriausybė išduodama licencijas nesiima reikiamų veiksmų stabdyti klimato kaitą ir pažeidžia EŽTK 2 ir 8 straipsnius. Pareiškėjai taip pat mano, kad buvo pažeistas EŽTK 13 straipsnis, nes Norvegijos teismai nepakankamai išnagrino jų skundus.
 8. *KlimaSeniorinnen prieš Šveicariją*. Pareiškėja – vyresnio amžiaus moteris vienijanti nevyriausybinių organizacijų – skunde nurodo, kad Šveicarijos vyriausybės nepakankami veiksmai, įgyvendinant Paryžiaus susitarimo tikslus, pažeidė EŽTK 2 ir 8 straipsnius. Be to, Šveicarijos Aukščiausiasis Teismas nepagrįstai atmetė jos skundą ir tuo pažeidė EŽTK 6 straipsnio reikalavimus. Galiausiai pareiškėja skunde nurodo, kad Šveicarijos teismai nenuodugnai nagrinėjo jos skundo esmę, taip pažeisdami EŽTK 13 straipsnio reikalavimus. Ši byla perduota nagrinėti Didžiajai kolegijai EŽTK 30 straipsnio pagrindu.
 9. *Müllner prieš Austriją*. Pareiškėjas yra Austrijos pilietis, kenčiantis nuo su temperatūros pokyčiais susijusios išsėtinės sklerozės formos. Sudėtinga pareiškėjo ligos forma lemia, kad jis yra itin jautrus temperatūros pokyčiams. Pareiškėjo vertinimu, nesiimdama veiksmingų priemonių mažinti emisijas ir klimato kaitos poveikį, valstybė pažeidė EŽTK 2 ir 8 straipsnius. Argumentuodamas veiksmingos teisinės gynybos priemonės nebuvimu, pareiškėjas skundžiasi ir EŽTK 13 straipsnio pažeidimu.
 10. *Duarte Agostinho ir kiti prieš Portugaliją ir 32 kitas valstybes*. Pirmasis su klimato kaitos poveikiu susijęs skundas EŽTT, t. y. šešių Portugalijos jaunuolių skundas, kuriuo jie skundžia nepakankamus valstybių veiksmus, įgyvendinant Paryžiaus susitarimą. Pareiškėjai remiasi EŽTK 2, 8 ir 14 straipsniais ir teigia, kad jų teisei į gyvybę kyla grėsmė dėl klimato kaitos nulemtų miškų gaisrų Portugalijoje. Privataus gyvenimo pažeidimu pareiškėjai nurodo jų fizinę ir psichinę būklę dėl karščio bangų ir jų nulemtu poreikiu daugiau laiko leisti pastatų viduje. Galiausiai, pareiškėjai nurodo, kad juos kaip jaunas žmones labiausiai veikia klimato kaita.
- Įvertinę pirmiau nurodytus skundus, matome, kad normatyvine skundų ašimi yra Paryžiaus susitarimo integravimas į EŽTK nuostatas⁹, taip galimai plečiant esamus EŽTK standartus:

1 pav. Kokiu pagrindu Paryžiaus susitarimas tampa norminiu argumentu skunde EŽTT?

⁹ Kaip minėta, vieni nacionaliniai teismai (pvz., Norvegijos AT) tokio integravimo galimybę atmeta, o kiti (Nyderlandų AT) patvirtina tokio integravimo galimybę. Atrodytų, kad ir VFKT pozicija paremta konstitucinių teisių ir pareigų, susijusių su atsaku į klimato kaitos grėsmes, aiškinimu integruojant tarptautinio bendradarbiavimo ir dėl jo priimtų susitarimų dimensiją.

Toliau aptariame tris klausimus, kurių išnagrinėjimas turės didelę įtaką tolesnei klimato kaitos teisingumo bylų plėtotei ne tik EŽTT, bet ir nacionalinių teismų praktikoje.

2.1. Pirmas klausimas – aukos statusas

Konvencijos kontekste aukos statusas kelia ginčų jau daugelį metų. Tai lemia ne tik abstrakti EŽTK 34 straipsnio formuluotė, bet ir didelis spaudimas EŽTT lanksčiai vertinti situacijas, kai asmuo formaliai nepatenka į aukos kategoriją, bet žmogaus teisių pažeidimas yra gana akivaizdus.

Konvencijos 34 str. nurodyta:

Kiekvienas fizinis asmuo, nevyriausybinė organizacija ar asmenų grupė, teigiantys, kad jie yra vienos iš Aukštųjų Susitariančių Šalių padaryto Konvencijoje ir jos protokoluose įtvirtintų teisių pažeidimo auka, Teismui gali pateikti individualią peticiją.

Pagal bendrą principą EŽTK neleidžia kreiptis į EŽTT su abstrakčiu klausimu dėl, pvz., teisinio reguliavimo ar valstybės veiksmų potencialaus poveikio asmens teisėms. Kita vertus, tam tikrose specifinėse situacijose EŽTT vysto aukos statuso taikymo kriterijus, leisdamas asmeniui, kuris pateikia „pagrįstus ir įtikinamus įrodymus dėl tikimybės, kad jį asmeniškai paveikiantis pažeidimas įvyks“ (*Senator Lines GmbH*, 2004) būti pripažintam potencialia auka EŽTK požiūriu. Kyla klausimas, ar su klimato kaita susijusiose bylose EŽTT matys poreikį plėsti aukos statuso koncepciją, ją adaptuojant prie klimato kaitos kaip globalaus reiškinio ir atitinkamai mokslo neaiškumų šioje srityje.

Kalbant apie klimato kaitos teisingumo bylas daugeliu atvejų sudėtinga įsivaizduoti, kaip pavyktų pagrįsti tiesioginės aukos kriterijų, nes beveik visose bylose kalbama apie klimato kaitos žalą ateityje. Tačiau EŽTT praktikoje vystomas potencialios aukos kriterijus teoriškai gali būti tenkinamas. Potencialios aukos kriterijaus taikymas svarbus, siekiant išvengti *actio popularis* kreipimūsi – valstybės veiksmų kvestionavimo *in abstracto*.

Aplinkosauginė problematika (į kurią patenka ir klimato kaitos teisingumo bylos) turi aiškų *actio popularis* elementą – dažnai tariamai konkretus asmens teisių pažeidimas siejamas su nepakankamu valstybės reguliavimu ar netinkama valstybės politika, kuri yra bendro pobūdžio¹⁰. Tai yra pozityviomis valstybės pareigomis pagrįstas argumentas. Tad kaip kovos su klimato kaita aktyvistams pagrįsti aukos statusą ir gana reikšmingą (jei ir ne tiesioginį) klimato kaitos poveikį jų teisėms?

Bendro pobūdžio teisinio reguliavimo sprendimai ne kartą yra atsidūrę EŽTT akiratyje. Kaip minėta, tam tikrose specifinėse situacijose EŽTT asmeniui pripažįsta potencialios aukos statusą. Pavyzdžiui, pareiškėjui gali būti iš esmės neįmanoma konkrečiai pagrįsti, kad jo buvo pasiklausoma ar jo komunikacija peržiūrima valstybės pareigūnų remiantis bendro pobūdžio reguliavimu (*Klass and Others*, 1978; *Roman Zakharov*, 2015).

Tačiau tikėtis, kad EŽTT klimato kaitos teisingumo bylose tiesiog konstatuos potencialios aukos statusą asmenims be sąsajų su aiškia vystoma praktika, yra kiek naivu. Todėl reikėtų ieškoti tos bylų kategorijos, kuri daugiausiai gali pasiūlyti šiuo aspektu. Ir čia mes galime rasti vis labiau vystomą aplinkosauginių bylų kategoriją, kuriose keliami klausimai gali patekti į Konvencijos, be kita ko, jos 2, 3, 6, 8, 14 straipsnių, taikymo sritį¹¹. Tačiau pats tokių bylų pobūdis suteikia vilčių ir su klimato

¹⁰ Pažymėtina, kad kovos su klimato kaita aktyvistams palankius sprendimus priėmę nacionaliniai teismai laikėsi požiūrio, jog, nepaisant to, kad klimato kaitos padariniai paveiks ne tik pareiškėjus, bet ir didžiąją dalį visuomenės, nepaneigia pareiškėjų suinteresuotumo ir teisės kreiptis į teismą.

¹¹ Plačiau apie EŽTK taikymą su aplinka susijusiose bylose žr. Factsheet – Environment and the ECHR, Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2022 m. spalio, https://www.echr.coe.int/documents/fs_environment_eng.pdf.

kaita kovojantiems aktyvistams. Konkrečiai, aplinkosauginės bylos įprastai turi ne tik vieną konkretaus pareiškėjo žalą, bet ir bendros žalos elementą. Ir čia, kaip tiksliai pažymi Keller ir Heri, EŽTT nagrinėja aplinkosauginio pobūdžio EŽTK teisių pažeidimo skundus, kuriuose „derinami viešas ir individualus interesus, leidžiantis tokį argumentavimą replikuoti ir klimato kaitos bylose“ (Keller, Heri, 2022).

Bene ryškiausias kelrodis yra EŽTT sprendimas byloje *Cordella ir kiti prieš Italiją* (2015). Pareiškėjai skundėsi dėl gamyklos išleidžiamų toksinių emisijų neigiamo poveikio sveikatai. EŽTT nurodė, kad Italijos institucijos nedelsdamos privalo parengti aplinkosaugos planą gyventojų apsaugai užtikrinti. *Cordella* byloje EŽTT kartojo svarbią byloje *Fadeyeva prieš Rujiją* (2005) įtvirtintą formulę, pagal kurią gausūs netiesioginiai įrodymai ir prezumpcijos leido EŽTT susieti pareiškėjos sveikatą su gamyklos emisijomis ir net įtvirtinti hipotetinę konstrukciją, pagal kurią „net preziumuojant, kad tarša nepadarė tiesioginės žalos [pareiškėjos] ... sveikatai, ji neišvengiamai padarė pareiškėją labiau pažeidžiama įvairiems sveikatos sutrikimams. Todėl nėra abejonių, kad tai neigiamai paveikė jos gyvenimo namie kokybę“.

Įvertinkime, kaip šiuo metu EŽTT pateikti skundai dėl klimato kaitos poveikio atspindi pirmiau nurodytą aukos kategoriją. Atsižvelgiant į aukos statuso kategoriją EŽTT pateiktus skundus galime išskirti į dvi grupes. Pirmą grupę galime pavadinti „ateities poveikio skundais“. Šių skundų struktūra gan panaši – argumentuojama, kad jauni asmenys neturi ateities dėl klimato kaitos poveikio, o valstybių vyriausybės dėl to nieko nedaro. Skundų argumentai tam tikrais aspektais varijuoja, bet jų esmė yra panaši. Antra grupė yra konkrečiai dabar arba artimiausioje ateityje žalą patiriančių / patirsiančių, dažniau vyresnių asmenų skundai. Šią grupę skundų galime vadinti „šiuo metu paveikiamų asmenų skundais“. Pastarųjų skundų argumentai, siekiant pagrįsti aukos statuso egzistavimą, yra konkretesni nei pirmos grupės dėl akivaizdesnių padarinių besikreipiantiesiems.

2.1.1. Ateities poveikio skundai

Į ateities skundų grupę patenka *Plan B. Earth ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, Soubeste ir kiti prieš Austriją ir kitas 11 valstybių, Duarte Agostinho ir kiti prieš Portugaliją ir 32 kitas valstybes* ir kiek specifiškesnis *Carême prieš Prancūziją. Soubeste ir kitų* bei *Duarte Agostinho ir kitų* bylose pareiškėjai yra jauni asmenys, kurie skundžiasi dėl susiformavusio neapibrėžtumo, kalbant apie jų ateitį.

Plan B. Earth ir kitų skundo pareiškėjai yra jauni Jungtinės Karalystės gyventojai iš „marginalizuotų bendruomenių, kurių kultūrinė ir šeimos veikla neatsiejama susijusi su pasaulio pietų šalių bendruomenėmis“. Šis skundas yra panašus į kitus „jaunų žmonių“ skundus, todėl būtų drąsu teigti, kad EŽTT ateities atėmimą iš jaunų žmonių dėl klimato kaitos sukeliama poveikio laikytų pakankama sąsaja, pagrindžiančia aukos statusą pagal EŽTK. Priešingu atveju toks tolimas hipotetinis samprotavimas tokiu globaliu mastu kaip neapibrėžtoje ateityje būsiantis galimas poveikis sveikatai (ar privataus gyvenimo elementams) nulemtų didelį neapibrėžtumą EŽTT praktikoje. Kartu tai sukurtų spaudimą ir kitose situacijose nagrinėti skundus, kuriuose keliamas klausimas apie galimą neapibrėžtoje ateityje atsirastą poveikį asmenų teisėms ir laisvėms.

Carême prieš Prancūziją skunde pareiškėjas ginčija tai, kad Prancūzijos teismai nepriėmė jo skundo ta apimtimi, kiek jis skundžiasi ne kaip miesto meras, reikalaujamas Vyriausybės imtis aktyvių veiksmų stabdant klimato kaitą, bet kaip privatus fizinis asmuo. Skundas ta apimtimi, kiek pareiškėjas skundžiasi kaip privatus asmuo, iš esmės nesiskiria nuo „ateities poveikio skundų“, išskirtinių duomenų kol kas negalime matyti, nes visas skundas nėra viešai paskelbtas.

2.1.2. Šiuo metu paveikiamų asmenų skundai

Kitoje skundų grupėje aukos statusas pagrindžiamas labiau esamu, artimiausiu metu apčiuopiamu poveikiu. Išskirtinis savo pobūdžiu yra *Humane Being prieš Jungtinę Karalystę* skundas. Nors sudėtinga spręsti dėl aukos statuso pagrįstumo, nesant galimybės susipažinti su visu skundu, tačiau pramoninės žemdirbystės elementas gali būti pagrįstas konkrečiau nei abstraktesnė klimato kaitos kategorija. Ar pramoninės žemdirbystės ryšys su žmogaus teisių pažeidimais atsparumo antibiotikams kontekste gali būti pripažintas kaip konkrečių asmenų teisių pažeidimas – platus klausimas. Šiuo atveju konkretaus asmens, kuriam antibiotikų atsparumas yra konkreti problema, kreipimasis galėtų būti perspektyvesnis nei argumentavimas abstraktesniu galimu poveikiu ateityje.

De Conto prieš Italiją ir 32 kitas valstybes skunde pareiškėja skundžiasi psichologinėmis problemomis, kurių patiria dėl klimato kaitos poveikio. Kaip minėta, pareiškėja yra jauna moteris, gyvenanti Italijoje Dolomitų kalnuose, kuriuos veikia besikeičiantis klimatas. Panašaus pobūdžio yra *Uricchio prieš Italiją ir 32 kitas valstybes* skundas, jame pareiškėja teigia patirianti alergiją ir psichologinį poveikį dėl globalaus atšilimo. Pareiškėja yra jauna moteris, gyvenanti Materoje (Italijoje), kur dažnai vyksta potvyniai. Abiem atvejais nesant galimybės susipažinti su skundu sudėtinga tiksliai teigti, ar jie pagrįsti, tačiau šių skundų priimtinumą gali nulemti EŽTT pateiktų sveikatos būklę pagrindžiančių dokumentų turinys.

Greenpeace Nordic ir kiti prieš Norvegiją skundas išsiskiria pasirinkta teisinės gynybos strategija. Dauguma klimato kaitos skundų referuoja į vienokį ar kitokį valstybės neveikimą, nesiimant priemonių stabdyti klimato kaitą, reikalauja, kad valstybės imtųsi tokių veiksmų. *Greenpeace Nordic ir kiti* skundas ypatingas tuo, kad pareiškėjai skundžia Norvegijos vyriausybės sprendimą išduoti licencijas išgauti naftą ir dujas Barenco jūroje – o tai, pasak pareiškėjų, nulems iškastinio kuro gavybą ir po 2035 metų. Pareiškėjai, remdamiesi EŽTK 2 ir 8 straipsniais, teigia, kad išduodama licencijas vyriausybė imasi nepakankamų veiksmų stabdyti klimato kaitą.

Bene konkrečiausias nurodomas poveikis asmenims yra dviejose bylose prieš Šveicariją ir Austriją: *KlimaSeniorinnen* ir *Müllner*. *KlimaSeniorinnen* byloje vyresnio amžiaus moterys skundėsi dėl jų sveikatą veikiančios klimato kaitos. *Müllner* skunde pareiškėjas yra Austrijos pilietis, kenčiantis nuo su temperatūros pokyčiais susijusios išsėtinės sklerozės formos. Sudėtinga pareiškėjo ligos forma lemia, kad jis yra itin jautrus temperatūros pokyčiams. Skirtingai nei kitų skundų atveju, *Müllner* skunde indikuojama itin konkreti sveikatos sutrikimo forma, kuri aiškiai susijusi su temperatūros pokyčiais. Pripažinus temperatūros pokyčius kaip klimato kaitos padarinį, būtų prielaida konstatuoti ir tam tikrą priežastinį ryšį tarp klimato kaitos ir pareiškėjo sveikatos būklės. O tai jau būtų svarus argumentas pagrindžiant poveikį pareiškėjui.

Atsižvelgiant į skunduose pateiktus su sveikata susijusius argumentus, galima juos skirstyti į sąlygiškai tokias grupes (pradedant nuo mažiausiai konkretaus poveikio jaunų asmenų neapibrėžtumui dėl ateities, baigiant konkrečiu temperatūros poveikiu asmens sveikatai):

2 pav. Skirtingo laipsnio poveikis pareiškėjams dėl su klimato kaita siejamų aplinkos pokyčių

Vis dėlto negalima nepažymėti ir to, kad, nepaisant didesnio konkretumo fizinio poveikio aspektu, būtina prielaida bylų priimtinumui yra ryšys tarp poveikį darančio temperatūros pokyčio ir klimato kaitos, kuris yra atskiras ir sudėtingas diskusijų objektas.

2.2. Antras klausimas – teisinės gynybos priemonių išnaudojimas

Svarbus diskusijų objektas dėl klimato kaitos skundų yra ir pareiškėjų išnaudotos vidaus teisinės gynybos priemonės.

35 straipsnio 1 dalis. Priimtimumo sąlygos

1. Teismas gali priimti bylą nagrinėti tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės, ir ne vėliau kaip per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas.

EŽTT Didžiajai kolegijai perduotame *Duarte Agostinho ir kitų prieš Portugaliją ir 32 kitas valstybes* skunde pareiškėjai nurodo, kad jie neišnaudojo valstybių, dėl kurių nepakankamų veiksmų kreipiasi į EŽTT, vidaus teisinės gynybos priemonių dėl dviejų priežasčių. Pirma, tik EŽTT nustatyta preziumuojama valstybių narių atsakomybė galėtų lemti greitą (kokios šiuo metu reikia) valstybių nacionalinių institucijų reakciją į būtinybę reaguoti nedelsiant kovojant su klimato kaitos poveikiu. Antra, pareiškėjams būtų nepagrįstai sudėtinga kreiptis į visų valstybių nacionalinius teismus, įskaitant ir dėl reikiamų lėšų šiems skundams stokos.

Pareiškėjų argumentai originalūs. Tuo atveju, jei klimato kaita kaip globalaus poveikio reiškinys būtų pripažįstamas kaip darantis poveikį konkrečioms asmenims, veiksminga priemonė žalai stabdyti būtų globalios pastangos tokiam poveikiui mažinti. Tai greičiausiai unikalus atvejis, kai pastangos tariamam žmogaus teisių pažeidimui siejamos su iš esmės visų valstybių prisidėjimu (potenciali kiekvienos valstybės atsakomybė).

Tam tikra įdomi sąsaja matyti ir tuo aspektu, kad klimato kaitos teisingumo bylos iš esmės paliečia vis labiau besikomplicuojantį *eksteritorialumo aspektą* EŽTT praktikoje. Nusistovėjusio Tarptautinės teisės komisijos komentare dėl valstybių tarptautinės atsakomybės sampratos (International Law Commission, 2001) įtvirtinto valstybės atsakomybės supratimo šiandien nebepakanka. EŽTT jau nagrinėjo ne vieną sudėtingą bylą, kurioje brėžė valstybės atsakomybės ribas už veiksmus, padarytus už jos teritorinių ribų konkrečiu atveju. Kur baigiasi valstybės kontrolė ar jos įgaliotų pareigūnų veikimo ribos? Ar valstybei gali būti taikoma atsakomybė už veiksmus (neveikimą) jos viduje, turintį tariamą poveikį už jos ribų? Į antrą klausimą EŽTT tam tikruose kontekstuose (pirmiausiai ekstradicijos) jau atsakė „taip“. Ar galima ekstradicijos bylų formulę taikyti klimato kaitos teisingumo bylose? Sudėtingas klausimas¹².

Paminėtina, kad Australijos argumentus dėl valstybės atsakomybės tarptautinės žmogaus teisių teisės kontekste nebuvimo JT Žmogaus teisių komitetas *Daniel Billy ir kiti prieš Australiją* (2022) byloje sprendė tiesiog su jais nesutikdamas. Ar tokio nesutikimo pakaktų EŽTT? Norėtusi tikėti, kad EŽTT sprendimas tokiu svarbiu klausimu bus bent jau gilesnis ir analitiškesnis.

2.3. Trečias klausimas – materialus su klimato kaitos poveikiu susijusių skundų aspektas

Skundai EŽTT, susiję su materialiu teisių pažeidimų aspektu, grindžiami šiais EŽTK straipsniais: 2 (teisė į gyvybę), 3 (kankinimų uždraudimas), 6 (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 8 (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą), 13 (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę), 14 (diskriminacijos draudimas). Verta aptarti kiekvieno iš jų potencialą.

¹² Kaip ir vertindami kitus klausimus su klimato kaita susijusiose bylose, nacionaliniai teismai šį aspektą vertina skirtingai: antai Norvegijos AT minėtame sprendime atmetė Norvegijos atsakomybės galimybę už eksteritorialius padarinius, o VFKT minėtame sprendime tokią galimybę patvirtino (nors ir ribotai), priėmęs Nepale ir Bangladeše gyvenančių asmenų konstitucinius skundus.

Pirmiausiai reikėtų pabrėžti esminę grupę materialaus pobūdžio argumentų, susijusių su EŽTK 2, 3 ir 8 straipsnių pažeidimais. Klimato kaitos klausimas, kaip patenkantis į aplinkosauginių bylų grupę, atskleidžia ir EŽTT praktikoje matomą teisių pažeidimo intensyvumo skalę. Ši skalė leidžia kalbėti apie pažeidimo intensyvumo laipsnį tarp privatumo pažeidimą siekiančiojo ir teisę į gyvybę ar net kankinimą leidžiančiojo konstatuoti. EŽTK 2 ir 3 straipsnio pažeidimas sietinas su didesniu akivaizdumu, intensyviu poveikiu, mažesne vertinimo laisve. O EŽTK 8 straipsnis yra daugiau valstybėms narėms veikimo laisvės suteikiantis standartas.

Takoskyra tarp EŽTK 2 ir 8 straipsnių aplinkosauginiu aspektu pabrėžta *Budayeva ir kiti* (2008) byloje: „atsižvelgiant į tai, kad pozityvios pareigos pagal EŽTK 2 straipsnį didele dalimi sutampa su šiomis pareigomis pagal 8 straipsnį, Teismo praktikoje išvystytais teritorinio planavimo ir aplinkosaugos poveikio privačiam gyvenimui ir būstui principais gali būti remiamasi ir teisės į gyvybę atveju“.

Kertinio skundų argumento „valstybės nepakankamas įsipareigojimų pagal Paryžiaus susitarimą vykdymas“ lemia procedūrinio EŽTK 2, 3, 8 straipsnių pažeidimo potencialą. Būtų sudėtinga teigti, kad valstybė galėjo tiesiogiai lemti materialaus pobūdžio minėtuose EŽTK straipsniuose įtvirtintų teisių pažeidimą. Įdomi argumentavimo kryptis yra EŽTK 3 straipsnio (kankinimų draudimas) įtraukimas. Šioje vietoje klimato kaitos teisingumo skunduose galima išvelgti dar vieną panašumą su ekstradicijos skundų struktūra, keliant EŽTK 3 straipsnio pažeidimo klausimą dėl hipotetinės situacijos ateityje.

Visuose nagrinėjamuose skunduose referuojama bent jau į EŽTK 2 ir 8 straipsnius. Akivaizdu, kad skunduose remiamasi dvejų tipų EŽTK straipsniais: pirma, pabrėžiančiais materialų poveikį pareiškėjams (EŽTK 2, 3, 8 ir 14 str.), ir, antra, akcentuojančiais ribotas teisinės gynybos priemones valstybėje narėje ir kitose valstybėse narėse (EŽTK 6 ir 13 str.).

Štai *Duarte Agostinho ir kitų* skunde pareiškėjai akcentuoja, kad dažnesnės karščio bangos Portugalijoje daro įtaką pareiškėjų miegui, mankštai, lauke leidžiamam laikui, kelia nerimą dėl potencialios šių karščio bangų įtakos jiems ir jų šeimų nariams. Pareiškėjų manymu, toks karščio bangų poveikis, kuris dar ir nuolat intensyvėja, pasiekia ir viršija EŽTT nustatytą ribą, leidžiančią konstatuoti EŽTK 2 ir 8 straipsnių pažeidimus.

Nors tiek skunduose, tiek doktrinos darbuose aptariamam klausimui vienas iš pagrindinių referuojamų EŽTT sprendimų yra *Cordella* byloje, šis sprendimas nebūtinai yra tinkamas pagrįsti valstybės atsakomybę už dėl nepakankamo rūpinimosi aplinkosauga žmonėms daromą žalą. Kaip pažymi Zahar, plieno gamyklos sukeltam poveikiui valdymas yra nepalyginamas su globalaus masto procesu, kuriame neįmanoma pagrįsti vienos valstybės galimybės tą pokytį realiai lemti (Zahar, 2022, p. 954–955)¹³.

Verta paminėti EŽTK 14 straipsnį, kurio pažeidimas (kartu su kitais straipsniais) akcentuojamas jaunesnių asmenų skunduose, motyvuojant tuo, kad ypatingas klimato kaitos nulemtas poveikis yra būtent jauniems žmonėms, kuriems klimato kaita komplikuoja jų ateitį¹⁴.

EŽTK 6 ir 13 straipsniais skunduose remiamasi, pabrėžiant nepakankamą valstybės teismų dėmesį keliamiems klausimams – nevisapusišką skundų išnagrinėjimą. Pavyzdžiui, toks akcentas yra skunde *Greenpeace Nordic ir kiti prieš Norvegiją*. Taip pat kai kuriuose skunduose kalbama ir apie sunkumus, krepiantis į visų Paryžiaus susitarimo valstybių narių teismus, kaip veiksmingą teisinę gynybą ribojančią priemonę – pavyzdžiui, skunde *Uricchio prieš Italiją ir 33 valstybes*.

¹³ Šiuo atveju atrodytų, kad nacionaliniai teismai ir nesistengia šio aspekto pagrįsti. Štai tiek Nyderlandų AT, tiek VFKT savo priimtuose sprendimuose remiasi požiūriu, jog valstybė negali išvengti individualios atsakomybės, argumentuodama klimato kaitos kaip reiškinio (priežasčių ir pasekmių kontekste) globalumu.

¹⁴ Žr., pvz., *De Conto v. Italy and 32 other States* skundą.

Svarstant dėl EŽTK straipsnio, kuris materialiai labiausiai tiktų klimato kaitos teisingumo skunduose, galima atkreipti dėmesį į jau ne kartą minėtos JT ŽTK išvados¹⁵, kurioje konstatuota, kad Australija ėmėsi nepakankamų veiksmų, stabdydama klimato kaitos nulemtą poveikį Toreso sąsiaurio salų vietos gyventojams, taip pažeisdama pareiškėjų Pakto 17 ir 27 straipsniuose¹⁶ numatytas teises, argumentus.

Atsižvelgiant į aptariamų Pakto straipsnių turinį, Pakto 17 straipsnis, ginantis teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, atitiktų EŽTK 8 straipsnį. Pakto 27 straipsnis yra specifinis ir atitinkamai aktualus ypatingoje Toreso sąsiaurio salų vietos gyventojų situacijoje. Jis artimiausias EŽTK 14 straipsniui, kuriuo siekiama užtikrinti naudojimąsi EŽTK nustatytais teisėmis ir laisvėmis be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais. Būtent specifinis Toreso sąsiaurio salų vietos gyventojų statusas ir jų ryšys su salomis lėmė Pakto 27 straipsnio pažeidimo konstatavimą JT ŽTK išvadoje. Atsižvelgiant į EŽTK 14 straipsnio taikymo specifiką (būtinybę jį taikyti kartu su kitu EŽTK straipsniu), analogija aptariamai JT ŽTK išvada būtų EŽTK 8 straipsnio, taikant jį kartu su 14 straipsniu, pažeidimo konstatavimas.

3. Ar subsidiarumo amžiuje EŽTT išnagrinės klimato kaitos bylą iš esmės?

Kaip EŽTT spręs aptariamus skundus, priklausys ir nuo to, kokią svarbą klimato kaitos teisingumo bylose EŽTT suteiks subsidiarumo principui. Visuomenės lūkesčiai ir spaudimas EŽTT nagrinėti tokias bylas iš esmės lemia poreikį ypač atidžiai įvertinti, kiek EŽTT realiai gali spręsti tokius klausimus, atsižvelgiant į EŽTK struktūrą ir pagrindines EŽTT funkcijas. Vienas iš esminių klausimų, ar EŽTT šiandien yra tas tribunolas, kuris gali nagrinėti klimato kaitos teisingumo bylas iš esmės. Tokio klausimo ašimi yra įrodymų tyrimas ir subsidarius EŽTT vaidmuo, įgyvendinant EŽTK.

Šiame kontekste aktualu, kad 2021 m. įsigaliojusi EŽTK Penkioliktoju protokolu buvo pakeistas EŽTK preambulės tekstas, į ją eksplicitiškai įtraukiant subsidiarumo principą¹⁷. Toks preambulės papildymas yra jau ne pirmus metus vykusios, Interlakene pradėtos EŽTK sistemos reformos rezultatas. Subsidiarumo principas akcentuojamas politinę reformos dalį formaliai pabaigusioje 2015 m. Briuselio deklaracijoje.

Kalbėdamas apie EŽTK sistemos ateitį R. Spano nurodė, kad EŽTT jurisprudencijos vystymasis šiuo metu išgyvena aiškų lūžį; paskutinius 40 metų EŽTT jurisprudencija išgyveno žmogaus teisių ir laisvių turinio įtvirtinimo etapą (angl. *substantive embedding phase*); dabar EŽTT jurisprudencija sukasi nuo fundamentalių principų, turinio formavimo link siekio kuo labiau įtraukti EŽTK sistemos dalyvius į EŽTK taikymą nacionaliniu lygmeniu. Taigi susiduriame su nauja jurisprudencijos vystymosi faze, kurią sąlygiškai galime vadinti procedūrinio įtvirtinimo etapu (angl. *procedural embedding phase*) (Spano, 2018, p. 474–475).

¹⁵ Doktrinoje ne kartą analizuoti žmogaus teisių tribunolų sąveikos klausimai (žr., Walker, 2016). EŽTT ir JT ŽTK sąveikavimas yra problemiškas, tačiau tikėtina, kad EŽTT galėtų ieškoti įkvėpimo ir JT ŽTK išvadoje, atsižvelgiant į EŽTT priimtinių tarptautinės teisės šaltinių spektrą.

¹⁶ Pakto 17 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir orumą. Pakto 27 straipsnyje nustatyta, kad tose valstybėse, kur yra tautinių, religinių ir kalbinių mažumų, asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais jų grupės nariais turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą.

¹⁷ „patvirtindamos, kad, vadovaujantis subsidiarumo principu, užtikrinti šioje Konvencijoje ir jos protokoluose apibrėžtas teises ir laisves pirmiausia yra Aukštųjų Susitariančiųjų Šalių atsakomybė ir tai darydamos jos naudojasi vertinimo laisve, prižiūrint pagal šią Konvenciją įsteigtam Europos Žmogaus Teisių Teismui“.

Besikeičiantis EŽTT vaidmuo daro tiesioginę įtaką šio teismo galimybės spręsti ginčus ir riboja ginčų sprendimo būdus. Subsidiarumo amžiuje esame tokia etape, kai yra neaišku, ar EŽTT bus linkęs plėsti EŽTK įtvirtintas teises klimato kaitos aspektais, ar patikės subjektinių teisių apsaugą nuo klimato kaitos keliamų grėsmių nacionaliniams teismams ir (ar) vyriausybėms. Tačiau bene svarbiausias konceptualus šio skepticizmo elementas – įrodymų tyrimas, kuris pagal bendrą subsidiaraus EŽTT vaidmens idėją turėtų būti paliktas pirmiausiai nacionalinių institucijų kompetencijai.

Įrodymų tyrimas ir atitinkamai klimato kaitos ir jos padarinių asmenims priežastinio ryšio nustatymas yra bene svarbiausias trukdis, ribojantis asmenų skundus klimato kaitos teisingumo bylose. Nesant nacionaliniu lygmeniu ištirtų ir patvirtintų įrodymų dėl žmogaus reikšmingos įtakos klimato kaitai ir šio proceso įtakos žmogaus teisių pažeidimams, vargu ar viršnacionalinis tribunolas, kuris įpareigotas taikyti nacionalinių institucijų nustatytus faktus, gali konstatuoti tokį faktinį pagrindą. Ar šiuo atveju EŽTT galėtų pakakti pagal tarptautinius susitarimus veikiančių ekspertų nuomonių, be kita ko, paremtų prielaidomis ir esamais neaiškumais klimato mokslo srityje?

Keller ir Heri pažymi, kad „mokslinis neapibrėžtumas gali nulemti tai, kad EŽTT bus linkęs „minimizuoti“ pažeidimus“ (Keller, Heri, 2022, p. 164). Sunkumai pagrindžiant žmogaus įtakos klimato kaitai mastą ir klimato kaitos sąsajas su žala konkrečioms asmenims, manytina, ribos ir EŽTT polinkį pakeisti nacionalinių institucijų – pirmiausiai teismų – vertinimą savuoju. G. Dwyer akcentuoja valdžių padalijimo imperatyvo svarbą ir teisminės valdžios funkciją taikyti įstatymų leidžiamosios valdžios teisę tik su tam tikromis išimtimis, į kurias nepatenka reikšmingas klimato kaitos bylos nagrinėjimas. Be to, jis pabrėžia ir dideles tokio pobūdžio bylų sąnaudas, atsižvelgiant į tuos sunkumus, su kuriais teismai susiduria klimato kaitos bylose (Dwyer, 2021, p. 9).

Nereikėtų pamiršti ir tos aplinkybės, kad klimato kaitos teisingumo skundai EŽTT – yra dalis bendros klimato kaitos teisingumo bylų strategijos, suinteresuotiems asmenims inicijuojant teisinius ginčus kuo didesniame skaičiuje teisminių ir kvaziteisminių institucijų. Todėl net ir iš dalies suprasdami tokio plataus spektro bylinėjimosi kritiką, klimato kaitos teisingumo bylas inicijuoti padedantys teisininkai pabrėžia, kad tai yra būtina, nors ir laikina strategija, iki įtvirtinant specialų klimato kaitos klausimus reglamentuojantį reguliavimą (Raju, 2022).

Išvados

1. Į nacionalinių teismų sprendimus, priimamus su klimato kaita susijusiose bylose, vis dažniau remiantis valstybių konstitucijomis ir (ar) Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija įtraukiama žmogaus teisių dimensija. Nors šiose bylose iš esmės vertinami tapatūs teisiniai klausimai, nacionalinių teismų atsakymai į juos šiuo metu neturi bendros krypties. Tai lemia, kad globalios klimato kaitos padarinių žmogaus teisėms klausimas perkeliamas į žmogaus teisių apsaugą globaliu mastu turintį užtikrinti Europos Žmogaus Teisių Teismą. Būtent nacionalinių teismų sprendimuose pateikiamas improvizuotas ir išsiskiriantis EŽTK aiškinimas, viena vertus, rodo EŽTK potencialą klimato kaitos bylose, kita vertus, pagrindžia aiškios ir išsamios EŽTT pozicijos dėl EŽTK aiškinimo ir taikymo minėtose bylose būtinybę.
2. Į viršnacionalinį tribunolą persikėlusius klimato kaitos teisingumo skundų ašis yra bandymas pagrįsti Paryžiaus susitarimo įsipareigojimus remiantis Konvencijoje, visų pirma jos 2 ir 8 straipsniuose įtvirtintų teisių turiniu, t. y. išplėsti teisių į gyvybę, privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą ir iš jų kylančių valstybės pozityvių pareigų turinį pasinaudojant tarptautiniais susitarimais klimato srityje.
3. Įvertinus klimato kaitos srityje galinčią būti aktualią Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, taip pat didėjančią subsidiarumo principo reikšmę, manytina, kad minėtų skundų perspektyvumas

nėra vienareikšmis. Viena vertus, atrodytu, kad materialaus pažeidimo konstatavimas su klimato kaita susijusiose bylose, kaip tai iš dalies padarė JT ŽTK, būtų labai drąsus ir stebinantis EŽTT sprendimas. Kita vertus, EŽTT išvada, jog nacionaliniai teismai neįvykdė Konvencijoje įtvirtintų procedūrinių įsipareigojimų, nes neišnagrinėjo pareiškėjų skundų visa apimtimi, atrodytu realus, ieškant balanso tarp EŽTT kaip žmogaus teises ginančios institucijos paskirties ir valstybių diskrecijos subsidiarumo principo kontekste.

Literatūra

Teisės aktai

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995-05-16, 40-987; Teisės aktu registras, 2022-02-10, 2432.

Paryžiaus susitarimas (2015). TAR, 2017-01-31, 1785.

Constitution of the Federal Republic of Germany (1949) [online]. Available at: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf

The Constitution of the Kingdom of Norway (1814) [online]. Available at: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17>

Specialioji literatūra

Carlarne, C. P. (2021). The Essential Role of Climate Change Litigation and the Courts in Averting Climate Crisis. In *Debating Climate Law* (eds. B. Mayer and A. Zahar). Cambridge University Press, 111–127.

Danėlienė, I., Žvaigždinienė, I. (2016). Teisė į sveiką ir švarią aplinką – konstitucinė žmogaus teisė. *Konstitucionalizmo idėja, bendroji Europos teisė ir Lietuvos konstitucinė tradicija* (sudarytojai J. Machovenko, I. Isokaitė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 171–193.

Dwyer, G. (2021). Climate Litigation: A Red Herring Among Climate Mitigation Tools. In *Debating Climate Law* (eds. B. Mayer and A. Zaha), Cambridge University Press, 128–144.

Feria-Tinta, M. (2021). Climate Change Litigation in the European Court of Human Rights: Causation, Imminence and other Key Underlying Notions. *Europe of Rights & Liberties/Europe des Droits & Libertés*, 1(3), 52–71.

Feria-Tinta, M. (2022). Torres Strait Islanders: United Nations Human Rights Committee Delivers Ground-Breaking Decision on Climate Change Impacts on Human Rights. *EJIL:Talk!* [online]. Available at: <https://www.ejiltalk.org/torres-strait-islanders-united-nations-human-rights-committee-delivers-ground-breaking-decision-on-climate-change-impacts-on-human-rights/>

Gamble, J. K., Ku, Ch., Strayer, Ch. (2005). Human-Centric International Law: A Model and a Search for Empirical Indicators. *Tulane Journal of International and Comparative Law*, 14(1), 61–80.

Heri, C. (2022). Climate Change before the European Court of Human Rights: Capturing Risk, Ill-Treatment and Vulnerability. *European Journal of International Law*, 33(3), 925–951, <https://doi.org/10.1093/ejil/chac047>

Yoshida, K., Setzer, J. (2020). The trends and challenges of climate change litigation and human rights. *European Human Rights Law Review*, 2, 140–152.

Karlsson Niska, T. (2020). Climate Change Litigation and the European Court of Human Rights – A Strategic Next Step? *The Journal of World Energy Law & Business*, 13(4), 331–342, <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwaa028>

Keller, H., Heri, C. (2022). The Future is Now: Climate Cases Before the ECtHR. *Nordic Journal of Human Rights*, 40(1), 153–174, <https://doi.org/10.1080/18918131.2022.2064074>

Kotzé, L. J. (2021). *Neubauer et al. versus Germany*: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene? *German Law Journal*, 22(8), 1423–1444.

Jonker-Argueta, M. (2022). Closing the Supply-Side Accountability Gap through Climate Litigation. *Litigating the Climate Emergency: How Human Rights, Courts, and Legal Mobilization Can Bolster Climate Action* (edited by César Rodríguez-Garavito). Cambridge University Press, 319–334.

Raju, D. et al. (2022). Multi-Forum Strategies to Tackle Climate Change and Other Complex Problems: A Note from Practitioners. *EJIL:Talk!* [online]. Available at: <https://www.ejiltalk.org/multi-forum-strategies-to-tackle-climate-change-and-other-complex-problems-a-note-from-practitioners/>

Spano, R. (2018). The Future of the European Court of Human Rights – Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law. *Human Rights Law Review*, 18(3), 473–494, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ny015>

Suedi, Y. (2023). Litigating Climate Change before the Committee on the Rights of the Child in *Sacchi v Argentina et al.*: Breaking New Ground? *Nordic Journal of Human Rights*, <https://doi.org/10.1080/18918131.2022.2160093>

Voigt, Ch. (2021). The First Climate Judgment before the Norwegian Supreme Court: Aligning Law with Politics. *Journal of Environmental Law*, 33(3), 697–710. <https://doi.org/10.1093/jel/eqab019>

- Voigt, Ch. (2022a). The climate change dimension of human rights: due diligence and states' positive obligations. *Journal of Human Rights and the Environment*, 13(special issue), 152–171, <https://doi.org/10.4337/9781802204292.00009>
- Voigt, Ch. (2022b). UNHRC is Turning up the Heat: Human Rights Violations Due to Inadequate Adaptation Action to Climate Change. *EJIL:Talk!* [online]. Available at: <https://www.ejiltalk.org/unhrc-is-turning-up-the-heat-human-rights-violations-due-to-inadequate-adaptation-action-to-climate-change/>
- Walker, S. (2016). International Human Rights Law: Towards Pluralism or Harmony? The Opportunities and Challenges of Coexistence: The View from the UN Treaty Bodies. In *Towards Convergence in International Human Rights Law: Approaches of Regional and International Systems* (eds. C. M. Buckley, et al.), Brill, 491–515.
- Zahar, A. (2022). The Limits of Human Rights Law: A Reply to Corina Heri. *European Journal of International Law*, 33(3), 953–960, <https://doi.org/10.1093/ejil/chac052>
- Žvaigždinienė, I. (2011). Aplinkos apsauga žmogaus teisių kontekste. *Teisė*, 78, 152–167.

Teismų praktika

Regioninių teismų sprendimai

- Armando Carvalho ir kiti prieš Europos Parlamentą ir Tarybą*, [ESTT], Nr. C-565/19 P, [2021-03-25], ECLI:EU:C:2021:252.
- Senator Lines GmbH prieš Austriją, Belgiją, Daniją, Suomiją, Prancūziją, Vokietiją, Graikiją, Airiją, Italiją, Liuksemburgą, Olandiją, Portugaliją, Ispaniją, Švediją ir Didžiąją Britaniją*, [EŽTT], Nr. 56672/00, [2004-03-10], ECLI:C:ECHR:2004:0310DEC005667200.
- Klass and Others v. Germany* [EŽTT], Nr. 5029/71, [1978-09-06], ECLI:CE:ECHR:1978:0906JUD000502971.
- Roman Zakharov v. Russia* [EŽTT], Nr. 47143/06, [2015-12-04], ECLI:CE:ECHR:2015:1204JUD004714306.
- Cordella ir kiti prieš Italiją* [EŽTT], Nr. 54414/13 ir 54264/15, [J2019-01-24], ECLI:CE:ECHR:2019:0124JUD005441413.
- Fadeyeva prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 55723/00, [2005-06-09], ECLI:CE:ECHR:2005:0609JUD005572300.
- Budayeva ir kiti prieš Rusiją*, [EŽTT], Nr. 15339/02, [2008-03-20], ECLI:CE:ECHR:2008:0320JUD001533902.

Užsienio valstybių teismų sprendimai

- Šveicarijos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 20 d. sprendimas byloje Nr. A2992/2017.
- Norvegijos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Nr. 20-051052SIV-HRET.
- Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 20 d. sprendimas byloje Nr. 19/00135.
- Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 24 d. sprendimas byloje Nr. 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20 ir 1 BvR 288/20.

Kiti šaltiniai

- Daniel Billy et al. v. Australia*, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto 2022 m. rugsėjo 22 d. išvada Nr. 3624/2019.
- The Sabin Center for Climate Change Law, U.S. Climate Change Litigation* [online]. Available at: <http://climatecasechart.com/about/>
- International Law Commission (2001). Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, *Yearbook of the International Law Commission*, Vol. II (Part Two).
- Briuselio deklaracija, [online]. Available at: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/Briuselio%20deklaracija_LT.pdf
- Factsheet – Environment and the ECHR, Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2022 m. spalio [online]. Available at: https://www.echr.coe.int/documents/fs_environment_eng.pdf

Climate Change and Human Rights: the First Cases Before the European Court of Human Rights

Airė Keturakienė

(Vytautas Magnus University)

Donatas Murauskas

(Vilnius University)

S u m m a r y

Climate change activists raise questions related to the consequences of climate change and the responsibility of States in this regard. Among other forms, they also initiate cases at the European Court of Human Rights. We analyse the applications presented to the European Court of Human Rights that raise insufficient actions of States to fight climate change.

First, we discuss the relevant national cases which expose three different approaches towards climate change justice cases. Based on the cases from the Netherlands, Norway, and Germany, we identify (i) the proactive, (ii) the conservative, and (iii) the balancing approaches of national courts.

Next, we analyse all applications submitted to the European Court of Human Rights. We analyse them in the light of the following criteria: (i) whether they satisfy the victim status criterion; (ii) whether they satisfy the criterion regarding the exhaustion of domestic remedies, and (iii) the issues related to the substance of alleged violations. Finally, we discuss to what extent the European Court of Human Rights addresses climate change justice application considering the presented importance of the subsidiarity principle in the Convention system.

Klimato kaita ir žmogaus teisės: pirmosios bylos Europos Žmogaus Teisių Teisme

Airė Keturakienė

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Donatas Murauskas

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Klimato kaitos aktyvistai kelia klimato kaitos padarinių ir valstybių atsakomybės klausimą įvairiomis formomis. Viena iš jų – inicijuodami bylas Europos Žmogaus Teisių Teisme. Straipsnyje aptariame šiuos klimato kaitos aktyvistų pateikiamus skundus.

Pirmiausiai aptariame nacionalinių teismų tris dominuojančius požiūrius į klimato kaitos teisingumo bylas: (i) proaktyvų (novatorišką), (ii) tradicinį (konservatyvų) ar (iii) subalansuotą, adaptuojantį tradicinį požiūrį prie naujos realybės. Šie požiūriai pagrindžiami reprezentatyviomis bylomis, spęstomis Nyderlanduose, Norvegijoje ir Vokietijoje.

Straipsnyje toliau aptariame visus Europos Žmogaus Teisių Teisme pateiktus skundus. Pirmiausiai juos pristatome. Toliau vertiname jų problematiką, remdamiesi trimis kriterijais: (i) priimtino klausimas, atsižvelgiant į aukos kategoriją, (ii) priimtino klausimas, atsižvelgiant į teisinės gynybos priemonių panaudojimo reikalavimą, ir (iii) materialaus teisių pažeidimo aspektu kylanti problematika. Galiausiai darbe vertiname, kiek realu, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas išsamiai nagrinės klimato kaitos teisingumo bylas, atsižvelgdamas į subsidiarumo principą.

Airė Keturakienė yra Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto mokslo darbuotoja, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo Teisės skyriaus vedėja. Jos moksliniai interesai ir mokslinių tyrimų sritys – konstitucinė teisė, žmogaus teisės ir aplinkos teisė.

Airė Keturakienė is a Research Fellow at the Faculty of Law of Vytautas Magnus University. She also serves as the Head of the Legal Division at the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Her primary scientific interests and research areas are Constitutional Law, Human Rights Law, and Environmental Law.

Dr. Donatas Murauskas yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytojas, advokatas. Turi ilgametę teisėjo padėjėjo patirtį Lietuvos vyriausajame administraciniame teisme. Vadovavo Teisingumo ministerijos Atstovavimo Europos Žmogaus Teisių Teisme skyriui. Stažavosi Roterdamo universitete (Nyderlandai), Šarlotės teisės mokykloje (JAV), Mastichto universitete (Nyderlandai), Wake Forest universitete (JAV) pagal Fulbright programą. Moksliniai interesai: teisinis argumentavimas, žmogaus teisės, nacionaliniai ir viršnacionaliniai teismai, viešoji teisė.

Dr. Donatas Murauskas is an Assistant Professor at Vilnius University and a practicing attorney. He was the head of the Representation Division of the Lithuanian Government to the European Court of Human Rights and the United Nations Human Rights Committee. He was a Fulbright Research Scholar at Wake Forest University School of Law. He earned his Master's degree at Vilnius University, LL.M in Law & Economics at Bologna University (Italy), Hamburg University (Germany) and Rotterdam University (the Netherlands), and a PhD at Vilnius University. His research interests include Human Rights Law, Legal Reasoning, National and Supranational Courts, and Constitutional Law.